

حمایت از حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی

در حقوق بین‌الملل

با نگاهی به وضعیت کردها در ترکیه

دکتر مصطفی فضائی

عضو هیأت علمی دانشگاه قم

موسسه علمی

دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل

موسسه مطالعات پژوهشهای حقوقی

تهران - ۱۳۹۴

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی

فضائی، مصطفی
حمایت از حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در حقوق بین‌الملل: با نگاهی به وضعیت کردها در ترکیه/ مصطفی فضائی، موسی کرمی.
تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
۲۷۳ ص: مصور
۲۰۰۰۰ ریال: ۵-۱۲-۸۰۴۰-۶۰۰-۹۷۸

فیپا

یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دبیوی
شماره کتابشناسی ملی

پشت جلد به انگلیسی: Mostafa Fazaeli, Mpusa Karami. Protecting Cultural rights of ethnic minorities in International law.
کتابنامه.
اقلیت‌ها -- وضع حقوقی و قوانین
اقلیت‌ها -- حقوق مدنی
کردان -- ترکیه -- حقوق مدنی
موسی، ۱۳۶۷-
K۳۲۴۲/۳.۱۳۹۴
۳۲۱.۱۱
۱۹۴۷۱

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهردانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید

www.shahredanesh.com

عنوان
مولفان
ناشر
نوبت چاپ
تاریخ چاپ
شمارگان
شابک
بهاء

حمایت از حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در حقوق بین‌الملل با نگاهی به وضعیت کردها در ترکیه
دکتر مصطفی فضائی، موسی کرمی
مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش
اول
۱۳۹۴
۱۰۰۰
۵-۱۲-۸۰۴۰-۶۰۰-۹۷۸
۲۰.۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران - خیابان کریم خان زند - خیابان سنایی - خیابان نهم - خیابان گیلان - پلاک ۵
کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰

Email: publication@sdil.ac.ir

<http://www.sdil.ac.ir>

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفا می‌نماید. انجمن دانش و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق، که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانونگذار فهیم و آگاه، هیچگاه در تمام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت، و هیچگاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصلوب از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق و حوزه‌های علمیه که به مأموریت تعلیم و تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران، و اساتید حقوق و فقه حجت می‌گمارند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند مایه تکامل و غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور برعهده دارند.

جمهوری اسلامی ایران به ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل توجهی در توسعه کمی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمی به همین میزان یا توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی مورد نیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقای مصطفی فضائلی و جناب آقای موسی کرمی در تألیف کتاب حمایت از حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورد استفاده متولیان امر قرار گیرد.

دکتر وحید اشتیاق

www.ketab.ir

فهرست اجمالی مطالب

۹	 سخن ناشر
۱۷	 فهرست فنیلی مطالب
۲۵	 چکیده
۲۷	 مقدمه
	فصل نخست: شناخت مفاهیم، جایگاه، حقوق فرهنگی اقلیت‌ها در نظام
۳۷	 بین‌الملل حقوق بشر و پیشینه‌ی موضوع
۳۷	 مبحث نخست: شناخت مفاهیم
۳۸	 گفتار نخست: فرهنگ
۴۰	 گفتار دوم: هویت فرهنگی
۴۳	 گفتار سوم: تنوع فرهنگی
۴۴	 گفتار چهارم: حق فرهنگی
۴۵	 گفتار پنجم: اقلیت قومی
۵۴	 گفتار پنجم: کردهای ترکیه
۵۶	 مبحث دوم: جایگاه حقوق فرهنگی اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل
	گفتار نخست: جایگاه حقوق فرهنگی در بین حق‌های بشری، چالش‌ها و
۵۷	 ویژگی‌ها
	گفتار دوم: پیوند حقوق فرهنگی و حقوق اقلیت‌ها و ویژگی‌های خاص حقوق
۶۷	 فرهنگی اقلیت‌ها

- مبحث سوم: پیشینه‌ی موضوع..... ۷۲
- گفتار نخست: گفتمان‌های حقوق و تنوع فرهنگی و قومی..... ۷۳
- گفتار دوم: بازتاب حقوق فرهنگی اقلیت‌ها در، اسناد و رویه‌ی قضایی بین‌المللی و قوانین اساسی برخی کشورهای چندقومیتی..... ۸۱
- جمع بندی فصل نخست..... ۱۰۲
- فصل دوم: مبانی و مصادیق حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در حقوق بین‌الملل..... ۱۰۵**
- مبحث نخست: مبانی حقوقی-فلسفی حق‌های فرهنگی اقلیت‌های قومی در حق.....
- بین‌الملل..... ۱۰۵
- گفتار نخست: اصل منع تبعیض و حمایت از حقوق اقلیت‌ها..... ۱۰۷
- گفتار دوم: چرایی لزوم شناسایی حق ویژه برای اقلیت‌ها..... ۱۲۱
- گفتار سوم: فردی یا گروهی بودن حقوق اقلیت‌ها..... ۱۲۸
- گفتار چهارم: ماهیت تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی..... ۱۳۲
- مبحث دوم: مصادیق حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در حقوق بین‌الملل..... ۱۳۸
- گفتار نخست: حقوق زبانی..... ۱۳۹
- گفتار دوم: حق اقلیت‌های قومی بر سبک زندگی خاص خویش..... ۱۶۶
- جمع بندی فصل دوم..... ۱۷۵
- فصل سوم: واکاوی حقوق فرهنگی اقلیت قومی کرد ترکیه در چهارچوب نظام بین‌الملل حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی..... ۱۷۹**
- مبحث نخست: کردهای ترکیه به مثابه اقلیتی قومی و سیر بهره‌مندی ایشان از حقوق فرهنگی..... ۱۸۰
- گفتار نخست: نگاهی کوتاه به تاریخچه‌ی کردها در ترکیه..... ۱۸۰

گفتار دوم: کردها به مثابه اقلیتی قومی در ترکیه.....	۱۸۲
گفتار سوم: ترکیه و حقوق فرهنگی کردها.....	۱۸۴
مبحث دوم: چالش‌های تضمین حقوق فرهنگی کردها در ترکیه و ضرورت رفع آن‌ها.....	۲۰۱
گفتار نخست: چالش‌های تضمین حقوق فرهنگی کردها در ترکیه.....	۲۰۱
گفتار دوم: ضرورت رفع چالش‌های تضمین حقوق فرهنگی کردهای ترکیه.....	۲۰۹
مبحث سوم: طرق رفع چالش‌های تضمین حقوق فرهنگی کردها در ترکیه.....	۲۱۶
گفتار نخست: ضرورت تبیین و تقویت مبانی و توسعه‌ی منابع حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی.....	۲۱۶
گفتار دوم: فعال کردن نهادهای ناظر ملی و بین‌المللی.....	۲۲۲
گفتار سوم: جرم‌انگیزی برخی مصادیق نقض حقوق فرهنگی و پیش‌بینی ضمانت اجرای کارآمد.....	۲۲۶
جمع‌بندی فصل سوم.....	۲۳۲
نتیجه‌گیری و پیشنهادها.....	۲۳۵
نمایه.....	۲۴۳
منابع و مآخذ.....	۲۵۰

چکیده

حقوق فرهنگی که از آن‌ها به عنوان حقوق مرتبط با فرهنگ یاد می‌شود و اجرای آن‌ها در حیات فرهنگی و هویت نوع بشر از اهمیت والایی برخوردار است، بخش جدایی ناپذیر حقوق بشر را تشکیل می‌دهند که هر فرد بشری فارغ از جنس، نژاد، قومیت، مذهب و غیره از آن بهره‌مند است. نظام حقوق اقلیت‌ها با تفاوت‌هایی چند، در ذیل نظام بین‌الملل حقوق بشر قرار می‌گیرد؛ اصل منع تبعیض به مثابه پلی این دو نظام را به یکدیگر پیوند می‌دهد. بهره‌مندی اقلیت‌های قومی از حقوق فرهنگی خاص را نباید تبعیض آمیز تلقی نمود، چه آن که منجر به برابری ماهوی آن را ضروری می‌نماید. تضمین بهره‌مندی اقلیت‌های قومی از حقوق فرهنگی برای حفظ تنوع فرهنگی، که یونسکو از آن به میراث مشترک بشریت یاد می‌کند و در جهت تامین امنیت ملی و صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی ضروری به نظر می‌رسد، بر این اساس، این بهره‌مندی می‌بایست از طریق سازکارهای در دسترس هر چه تقویت مبنایی و توسعه‌ی منابع حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در سطوح ملی و بین‌المللی، فعال نمودن نهادهای ناظر ملی و بین‌المللی، جرم‌انگاری برخی مصادیق نقض شدید حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی و اقدامات مقتضی دیگر تضمین گردد. قوم‌گرایی، سرکشی، از نگاه نظام بین‌الملل حقوق اقلیت‌ها، اقلیتی قومی به شمار می‌رود. اعضای این اقلیت قومی که از زمان تشکیل جمهوری ترکیه به سال ۱۹۲۳ تا اوایل دهه‌ی ۱۹۹۰ مورد عسکرم فرهنگی واقع شده‌اند، سزاوار بهره‌مندی از آن دسته از حقوق فرهنگی هستند که در نظام بین‌الملل حقوق اقلیت‌ها برای اقلیت‌های قومی به رسمیت شناخته شده است. این وضعیت برای جمهوری اسلامی ایران، از یک سو به واسطه همسایگی با ترکیه و از سوی دیگر به دلیل حضور هم‌وطنان شریف کرد در استان‌های همجوار با کردستان ترکیه از حساسیت و اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. از این رو در اثر حاضر تلاش به عمل آمده است تا ضمن بررسی مفاهیم، جایگاه و پیشینه حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی در

نظام بین‌المللی حقوق بشر، به بیان مبانی و مصادیق حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی از منظر حقوق بین‌الملل پرداخته و وضعیت حقوق فرهنگی اقلیت قومی کرد ترکیه مورد واکاوی قرار گیرد. در پایان سعی شده تا براساس دستاوردهای پژوهش رهنمودهای مناسب در این زمینه ارائه گردد که در صورت توجه به آنها می‌توان به ارتقای شان و حرمت حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی کمک کرده و با استفاده از ظرفیت فرهنگ‌های قومی، این میراث مشترک بشریت، بر تهدیدهای برساخته غالب آمده و به حفظ صلح و ثبات بایه عدالت و اخوت نایل آمد. در این زمینه الگوی حمایت از اقلیت‌ها در جمهوری اسلامی می‌تواند برای کشورهای همسایه توصیه شود.

اصطلاحات کلیدی: حقوق فرهنگی، حقوق بشر، اقلیت قومی، کردها در ترکیه، حقوق اقلیت‌ها

مقدمه

حقوق فرهنگی به عنوان بخش جدایی ناپذیری از خانواده‌ی بزرگ حق‌های بشری، یکی از موضوعاتی است که در نظام بین‌الملل حقوق بشر کمتر به آن پرداخته شده است. فرهنگ، عنصر هایت ساز جوامع و مظهر حیات معنوی اعضای آن‌ها بوده و کلینی است که از ترکیب ویژگی‌ها و ساده‌های به وجود آمده در طول سالیان دراز پدیدار گشته است. از این رو، آنگاه که حفظ هویت معنوی گروه‌های اجتماعی سخن به میان می‌آید، ناگزیر می‌بایست از عناصر مؤلفه‌ای سازنده‌ی این گروه‌ها همچون زبان، آداب و رسوم، باورها، شیوه‌ی زندگی، پوشش و ... سرداری نمود. از آنجا که اصولاً حقوق فرهنگی و عناصر فرهنگی جمعیت اکثریت، کمتر در معرض بی‌توجهی، نقض و نابودی قرار می‌گیرند، بحث حمایت از حقوق فرهنگی بیشتر در مورد اقلیت‌ها و به طور خاص اقلیت‌های قومی مصداق می‌یابد.

یکی از خواسته‌های بنیادین و همیشگی اقلیت‌های قومی، حفظ هویت ویژه‌ی خویش از خلال برخورداری از حقوق فرهنگی همانند حق سخن گفتن به زبان مادری در روابط خصوصی، عرصه‌ی عمومی، محاکم قضایی و مراجع اداری؛ حق تدریس و آموزش زبان مادری در تمام سطوح ممکن؛ حق برخورداری از رسانه‌های جمعیت به زبان مادری؛ حق ایفای نقش در زندگی و توسعه‌ی فرهنگی؛ حق حفظ و گسترش میراث فرهنگی نیاکانی؛ حق اقامت در محل زادگاه و سکونت خود و منع دخالت دولت در تغییر بافت محل سکونت و شیوه‌ی سکونت گروه قومی و ... بوده است. به نظر می‌رسد که خشونت‌های قومی، ناشی و حاکی از تلاش گروه‌های اقلیت برای حفظ و توسعه‌ی فرهنگ و هویت قومی خود می‌باشد؛ از همین روست که کوفی عنان، دبیر کل پیشین ملل متحد، در گزارش هزاره‌ی خود به مجمع عمومی، تأمین حقوق فرهنگی اقلیت‌ها را یکی از ابزارهای تعامل و پیشگیری از مخاصمه در جوامع چند قومی^۱ عنوان نموده است.

^۱ multiethnic communities

بر اساس مطالعات انجام شده، در سرتاسر گیتی، تنها بیست کشور وجود دارند که از جمعیت متجانس قومی برخوردار هستند و مابقی کشورها، یک یا چند گروه قومی اقلیت را در خود جای داده‌اند. افزون بر آن، به علت وجود خویشاوندان هم‌نژاد در کشورهای مجاور، هر گونه تنش و درگیری قومی در یک کشور، پی‌آمدها و تبعات منفی در کشورهای همسایه خواهد داشت و صلح و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی را به مخاطره خواهد افکند.

از میان جوامع چندقومیتی، کشور ترکیه با جای دادن اقلیت قومی به نسبت بزرگ کرد زبان^۱ با جمعیتی افزون بر بیست میلیون نفر در قسمت شرق و جنوب شرقی خود، از ابتدای تشکیل جمهوری ترکیه پس از فروپاشی جهان‌شاهی (امپراتوری) عثمانی تا کنون، همواره صحنه و پیکرگاه منازعات و درگیری‌های قومی کردها و دولت مرکزی بوده و مسأله‌ای کرد، بزرگ‌ترین عامل ناآرامی این سرزمین می‌باشد. از خواسته‌های اصلی کردهای ترکیه، بهره‌مندی تمام و کمال از حقوق فرهنگی بوده که بی‌توجهی به و انکار این حقوق از سوی دستگاه حاکمات ترکیه، منجر به تضاد و درگیری همیشگی دو طرف گشته است؛ به طوری که می‌توان گفت سبب اصلی تشکیل گروه مسلحانه‌ی حزب کارگران کردستان^۲ موسوم به پ. ک. ک، رعایت نشدن حقوق فرهنگی اقلیت کرد می‌باشد. عدم توفیق دولت ترکیه در پیوستن به اتحادیه‌ی اروپا که یکی از پیش شرط‌های عضویت خود را رعایت حقوق اقلیت‌ها^۳ قرار داده است و عدم عضویت این کشور در اسنادی که در زمینه‌ی حمایت از اقلیت‌ها از میانده اند، همچون کنوانسیون چهارچوب حمایت از اقلیت‌های ملی^۴ شورای اروپا و عدم امضای اعلامیه‌ی حقوق اقلیت‌های ملی یا قومی، مذهبی و زبانی^۵ ملل متحد دلایلی متعارف در حمایت از این ادعا می‌باشند.

پژوهش حاضر در نظر دارد تا با تبیین مفاهیمی چون فرهنگ، حقوق فرهنگی، اقلیت قومی، مبانی حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی، ماهیت تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق فرهنگی اقلیت‌های قومی و ... به مطالعه‌ی موردی وضعیت کردهای ترکیه به مثابه اقلیتی قومی در خصوص بهره‌مندی از حقوق فرهنگی از منظر نظام بین‌الملل حقوق

^۱ Kurdish Question

^۲ Partiya Karkeren Kurdistan (P. K. K) (Kurdish)= Kurdistan Worker's Party

^۳ Framework Convention for the Protection of National Minorities

^۴ UN Declaration on National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities

فرهنگی پردازد. در پژوهش پیش رو تلاش به عمل آمده تا در راسنای صلح و امنیت بین‌المللی و تحقق تنوع فرهنگی که یونسکو آن را میراث مشترک بشریت می‌داند گام برداشته شود.

پیرامون موضوع مورد پژوهش، به صورت مستقل مطلبی یافت نمی‌شود که به رشته‌ی تحریر در آمده باشد. البته در چهار پایان نامه، به موضوعاتی مشابه بر می‌خوریم که در اینجا به اختصار محورهای اصلی محتوای آن‌ها را مورد اشاره قرار می‌دهیم. نخست پایان نامه‌ی است که در سال ۱۳۸۷ شمسی توسط مریم میر محمد صادقی در دانشگاه شهید بهشتی، تدوین شده است. ایشان در پایان نامه‌ی خویش از منظر حقوق عمومی با عنوان *چالش‌های حقوق فرهنگی*^۱، حول محور دو فرضیه به بررسی ابعاد از حقوق فرهنگی پرداخته است؛ ابتدا اینکه بر خلاف آنچه در بسیاری از موارد تلقی شده، حقوق فرهنگی حقوق مختص گروه‌ها، خاص همانند اقلیت‌ها، مهاجران و بومی‌ها نیست و هر فردی صرف نظر از تعلق به گروه، از این حقوق برخوردار است. فرضیه‌ی دوم ایشان این است که حقوق فرهنگی نسبت به گروه‌های خاص، حقوق جمعی به حساب می‌آید و نه فردی. وی در خلال این پژوهش، به چالش‌ها و به گفته‌ی ایشان ناگفته‌های حقوق فرهنگی همچون رابطه‌ی حق تعیین سرنوشت با حقوق فرهنگی می‌پردازد و نتیجه‌گیری خود را همان فرضیه‌های پیش گفته قرار می‌دهد.

دیگری پایان نامه‌ای است که در سال ۱۳۸۸ شمسی، فلام حسین خانی در رشته‌ی علوم سیاسی با عنوان *"اتحادیه‌ی اروپا، ترکیه و تحول در حقوق فرهنگی اکراد ترکیه (۲۰۰۲-۱۹۹۱ م.)"*^۲، به رشته تحریر در آمده است، که نگارنده آن به بررسی علل و عوامل تحول و ارتقای حقوق فرهنگی کرده‌های ترکیه می‌پردازد. وی در پاسخ به این مسأله، به بررسی زمینه‌های تاریخی-جغرافیایی، انگیزه‌های سیاسی، ملاحظات اقتصادی در تمایل ترکیه به الحاق به اتحادیه‌ی اروپا پرداخته و چنین نتیجه می‌گیرد که در اثر همگرایی ناشی از منطقه گرایی ترکیه با اتحادیه‌ی اروپا، فشارهای اتحادیه از حوزه‌ی اقتصادی به سایر حوزه‌ها از جمله مسائل حقوق اقلیت‌ها تسری پیدا کرده و سبب ارتقا و تحول در حقوق فرهنگی اقلیت قومی کرد ترکیه شده است.

۱. مریم میرمحمد صادقی، *چالش‌های حقوق فرهنگی*، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷.

۲. حسین خانی، *اتحادیه‌ی اروپا، ترکیه و تحول در حقوق فرهنگی اکراد (۲۰۰۲-۱۹۹۱)*، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه